

BAMSI BEYREK DESTANINDA SELAMLAŞMA

Mehmet ALPTEKİN*

Tuba KAPLAN**

Geliş Tarihi: Temmuz, 2017

Kabul Tarihi: Aralık, 2017

Öz

Selamlaşma, insanlık tarihi kadar eski bir eylemdir. Tarihin ilk dönemlerinde insanlar jest ve mimikleriyle dile getirdikleri selamlaşma eylemini diğer dönemlerde gizli anlaşmalar sistemi adını verdiğimiz dil ile yapmışlardır. Selamlaşma eylemi, zaman içerisinde gelişen bir olgu olduğu için insanlık tarihinin gelişmesine paralel olarak değişme ve gelişme göstermiştir.

Arapça bir sözcük olan “selâm” sözcüğü bir barış ortamı işaret ettiği gibi, samimiyet ve dostluğu da simgelemektedir. Türk toplumunda, selamlaşma için İslamiyet’in kabulüyle birlikte “selâmün aleyküm, esselâmü aleyküm, aleyküm selâm, Allahın selâmı üzerine olsun” gibi dini kullanımlar yaygınken sonraki dönemlerde “merhaba, selam, günaydın, n’aber, ne var ne yok?” gibi dini olmayan kullanımların da yaygınlaştığını görmekteyiz.

“Selamlaşma” yönüyle değerlendirmeye çalışacağımız Bamsı Beyrek destanı, Dede Korkut Kitabı’ndaki üçüncü destan olup *Kam Püre Oğlu Bamsı Beyrek Boyu* adıyla bilinmektedir. Bu destan, bugün Adriyatik’ten Çin Seddi’ne uzanan Türklük coğrafyasında farklı edebi türler formunda ve farklı adlarla karşımıza çıkmaktadır.

Bamsı Beyrek Boyu, içerisinde Türk kültürüne ait sınırsız öğeler taşıyan bir destan parçasıdır. Bugün Hazar Gölü’nün doğusunda destanı mahiyetini korurken; batı taraflarında ise daha çok halk hikâyesi ve masal formlarına dönüşmüş olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışmamızda doğu Türklüğünde Alpamış, Alıp Manaş; batı Türklüğünde ise Bamsı Beyrek, Bey Böyrek, Dengi Boz ve Şah Kasım gibi adlarla bilinen Bamsı Beyrek destanının varyantlarındaki selamlaşma konusu üzerinde duracağız.

Anahtar Sözcükler: Bamsı Beyrek, destan, selamlaşma, varyant, iletişim.

GREETINGS IN THE EPIC OF BAMSI BEYREK

Abstract

Greeting is an act which is as old as the history of humanity. In the first periods of history people expressed the act of greeting via gestures and mimics and later on they started utilizing “language” which we call secret agreement systems. Act of greeting involves sincerity, warmth and

* Okt. Dr.; Gaziantep Üniversitesi, TÖMER, meh.alptekin@hotmail.com.

** Doktora Öğrencisi; Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Türkçe Eğitimi Bölümü, tubakaplan27@hotmail.com.

companionship. Thus, we can easily understand that a person who greets is not an enemy.

“Selâm” is an Arabic word and it not only implies a peaceful atmosphere but also sincerity and friendship. After the acceptance of Islam, religious phrases such as “selâmün aleyküm, esselâmü aleyküm, aleyküm selâm, Allahu’n selâmi üzerine olsun” were common in the Turkish communities whereas the following generations also preferred non-religious phrases such as “hi, thanks, good morning, what’s up? what’s going on?”

We will try to evaluate the direction of “greeting” The Epic of Bamsı Beyrek is the third epic in the Book of Dede Qorqut which is widely known as *Kam Püre Oğlu Bamsı Beyrek Boyu*. One can come across this epic in different literary genre forms and in different names across the Turkishness geography from the Adriatic to the Great Wall of China.

“Bamsı Beyrek Boyu” is a piece of epic which embodies limitless elements regarding the Turkish culture. Today, while it sustains the epical nature in the east of Lake Caspian, it has turned into more of a folktale and tale forms in the western parts. Our study will lay emphasis on the act of greeting in folk narrations that are known as “Alpamiş”, Alıp Manaş” among the eastern Turks; as “Bamsı Beyrek, Bey Böyrek, Dengi Boz, Şah Kasım” among the western Turks.

Keywords: Bamsı Beyrek, epic, greeting, version, contact.

Giriş

Tarihin ilk dönemlerinden beri varlık gösteren Türklerin kendi aralarında, komşu milletlerle ve tabiattaki bazı iyelere sahip nesne ve yerlerle selamlaşma yaptıklarını görmekteyiz. Şüphesiz Gök Tanrı inancı gereği çevrelerindeki nesnelere iyelinin olduğunu kabul ettikleri için günlük yaşamlarında bu iyelerin rızasını kazanmak amacıyla onları selamlamadan güne başlamamışlardır.

Selamlaşmada, ilk dönemlerde tabiatüstü güçlerin varlığına inanıldığı için onlar etrafında oluşan korkuyu bastırmak ve onların hoşgörüsünü kazanmak amaçlı daha çok tabiattaki ay, güneş; dağ, göl, nehre karşı selam verme söz konusudur. “Oğuzlar, dağlarla konuşur, dağlara dua eder, beddua eder, yaşlanmasından, yıkılmalarından korkar, esenlik diler, geçit vermelerini ister, şifa dilenir, yemin eder, selam ederler[di]” (Ögel, 1995: 441). Aynı şekilde başları sıkıştığında yine onlara sığınır ve iye barındırdığını düşündükleri yerlere selam verirlerdi. “Cengiz Han’ın başı sıkıştığında kutsal bir dağ olan Burkan-Kaldun dağına çıkarak güneşe selam verdiği bilinmektedir” (Ögel, 2000a: 431). “Altaylılar yeni ayın gelişini coşkuyla kutlarlar. Ay’ı saygıyla selamlayarak ondan evliliklerinin mutluluk getirmesini dilerler[di]” (Ateş 2001: 135). Türklerde güneş ve ay gökyüzünde olduğu için tanrıyla ilişkilendirilmiş bu nedenle hakanlar, güneş ve aya daha fazla önem vererek günlük hayatlarında ve dini törenlerinde onları selamlamışlardır. “...Hakan, her sabah çadırından çıkınca eğilerek güneşi selamlar, akşam da aynı hareketi aya karşı yapar, dini törenlerde ise yüzünü daima kuzeye çevirirdi” (Diyarbakirli, 2002: 1522).

Türkler, atlı-göçebe bir yaşama bağlı olduklarından günlük yaşamlarında hayvanlar da önemli bir yere sahipti. Türkler bu yüzden bazı hayvanların koruyucu ruhu olduğuna inanıp bu hayvanları avlamamışlardır. Günlük hayatta hayvanlara karşı derin bir saygı duyup gerektiği durumda selam vermişlerdir. Ayrıca avladıkları veya koruyucu ruhu olduğuna inandıkları hayvanlardan çekindikleri için onların kafalarını bir yere koyup selamlama yoluna gitmişlerdir. “Soyotlar, avladıkları ayıların başlarını asarlar ve onlara muntazam olarak selam verir ve hürmet ederlerdi. Ancak bu suretle ayının şerrinden kurtulabileceklerinden inanırlardı” (Ögel, 1993: 558).

Atlı-göçebe yaşamdan yerleşik yaşama geçilmesiyle birlikte devletlerarasında komşuluk ilişkileri resmî bir hâl almıştır. Bunun sonucu olarak selamlama da yeni bir anlam kazanmaya başlamıştır. İlk dönemlerdeki korku ve rıza kazanmak amacıyla verilen selamın yerini artık güç ve otorite almıştır. Öyle ki selamlaşma Göktürk yazıtlarında baş eğme ve diz çökme olarak ifadesini bulmuştur (Kurat, 2002: 53). Kültüğün abidesinin doğu cephesinde “Üstte mavi gök, altta yağız yer kılındıkta ikisi arasında insanoğlu kılınmış. İnsanoğlunun üzerine ecdadım Bumin Kağan, İstemi Kağan oturmuş. Oturarak Türk milletinin ilini töresini tutu vermiş, düzenleyivermiş. Dört taraf hep düşman imiş. Ordu sevk ederek dört taraftaki milleti hep almış, hep tabi kılmış. Başlıya baş eğdirmiş, dizliye diz çöktürmüş...” (Ergin, 1973: 20) şeklinde anlatılan selamlaşmada Göktürklerin güç ve otoritelerinin sembolü olarak kendilerine boyun eğmeyen milletleri idareleri altına alarak veya hâkimiyetlerini güçlendirerek kendilerine itaat ettirdiklerini görmekteyiz.

Uygurlar dönemine gelindiğinde komşularla olan ilişkilerde bir kat daha ileri gidilerek elçilik faaliyetleri güçlenmiştir. Uygurlar, ülkelerine gelen elçilerin getirdikleri hediyeleri kabul ederken eski geleneklerini uygulamayı sürdürmüşlerdir. “Uygur kağanları huzurlarına gelen Çin elçisinin getirdiği hediye kabul etmeden önce kağan, oğulları ve yanındakiler doğuya selam verip sonra hediyeleri kabul etmekteydiler” (Ögel, 2000a: 125).

Türklerin İslamiyet’i kabul etmeleriyle birlikte selamlaşma eyleminde olduğu gibi selamlaşma sözcüklerinde de değişiklik olmuştur. Selamlaşma eylemi, zaman içerisinde gelişen bir olgu olduğundan Türk kültür ve tarihinde meydana gelen gelişim ve değişimlere ayak uydurmuştur. Bunun sonucu olarak daha çok dini İslami içerikli Arapça selamlaşma sözcükleriyle İslami içeriği olmayan Türkçe selamlaşma sözcükleri bir arada kullanılarak günümüze kadar gelmiştir.

Günlük hayatın bir parçası olan selamlaşma olgusu, Türk toplumunda her yerde karşımıza çıkmaktadır. Toplumda bireylerin birbirini fark edebilme ve fark ettirme amaçlı

söyledikleri selamla ilgili bu kalıp ifadelerde değişik amaçlar vardır. Selamlaşma çevresinde oluşan bu kalıp ifadeler, atasözlerinden deyimlere kadar birçok yerde karşımıza çıkmaktadır.

Günlük hayatımızda selamlaşmayla ilgili olarak şu atasözü ve deyimleri görebiliriz: Her davranış ve eylemin sonucunda para harcamayı gerektirdiğini ifade etmek için; *Selam para, kelam para* (Aksoy, 1993: 423), yabancı yerde tek başına kalan kişiye karşı gösterilecek küçük bir ilgi ve bir hal hatır sormanın en büyük iyilik yerine geçtiğini ifade etmek için; *Garibe bir selam bin altın değer* (Aksoy, 1993: 282), görmemiş kişinin görmüşlerin durumuna geldiği vakit herkese yüksekten bakar ve kimseye selam vermez duruma geldiğini anlatmak için; *Yoksul ala ata binse, selam almaz* (Aksoy, 1993: 478), verilen bir selamın gönül kazanmada önemli olduğunu anlatmak için; *Bir selam bin hatır yapar* (Aksoy, 1993: 199), bir görüşme yemek zamanına rastlarsa ilk önce yemek yenmesi sonra görüşme yapılması gerektiğini ifade etmek için; *Evvvel taam (selam), sonra kelam* (Aksoy, 1993: 279) ayrıca selamı veren kişinin de önemine değinmek için de; *Bazı kimseler vardır ki selam verirler ve selamlarından is kokusu gelir. Bazıları da vardır ki selam verirler de onların selamlarından mis kokusu gelir* gibi atasözlerimiz vardır. Bunun yanında günlük hayatta anlık bir durum karşısında söylediğimiz deyimlerimize de selam olgusu yansımıştır: *Selamsız sabahsız olmak, selamı kesmek, selam salmak, selam çakmak, selam almak, selam verip borçlu çıkmak, Allah'ın rahmet ve selamı üzerinde olmak* gibi deyimler de vardır.

Çalışmamızda; Bamsı Beyrek destanının doğu ve batı varyantlarından seçtiğimiz örneklerden yola çıkarak bireyler veya gruplar arasında meydana gelen selamlaşma türleri üzerinde duracağız. Böylece selamlaşmanın toplum nazarında nasıl algılandığını ve ne anlama geldiğini varyantlardan tespit ettiğimiz örneklerle göstermeye çalışacağız.

1. Devlet Büyükleriyle Selamlaşma

Türkler, devlet yöneticilerini Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcileri olarak kabul ettiklerinden dolayı onlara karşı sonsuz bir saygı ve hürmet göstermişlerdir. Bu durum onların selamlama eylemine de yansımıştır. Devlet yönetiminde görülen hiyerarşi zamanla Türklerin selamlaşma eylemini de etkileyip Türk toplum hayatında saygı ile birlikteliği sağlamıştır (Ögel, 2000b: 405).

Bamsı Beyrek destanının Dresden nüshasında; Kara Derbent Kalesi'nin kâfirleri tarafından bezirgânların malları yağmalanmaya çalışıldığı sırada Bamsı Beyrek gelerek bezirgânları ve mallarını kurtarır. Bamsı Beyrek, bezirgânlara yardım etmesinden ötürü onların gözünde çok değer kazanır. Daha sonra Bezirgânlar olay yerinden ayrılarak İstanbul'dan getirdikleri hediyeleri Kam Püre Bey'e takdim etmek için onun makama çıkarlar. Bu esnada

Kam Püre Bey'in yanında kendilerine yardım eden yiğidi görürler. Bezirgânlar, heyecandan bir an Kam Püre Bey'i unutup selamlamadan hemen onun yanında duran oğlunu selamlayıp oğlunun elini öpmek için koşarlar. Bu durumda Kam Püre Bey bezirgânlara yönetici olarak kendisi dururken oğlunu selamlamalarının yanlış bir davranış olduğunu dile getirir. Destanda olay şu şekilde geçmektedir:

“Boz oğlan babasınıñ ivine geldi. Babasına haber oldu bazirganlar geldi diyü. Babası sevindi, çetir otağ ala şayvan dikedürdi, ipek halıçalar şaldı, kiçdi, oturdı. Oğlını sağ yanına aldı. Oğlan bezirgânlar huşuşundan bir söz söylemedi, kâfirleri kırduğın añmadı. Nagâhi bezirgânlar geldiler. Baş indirüp selam virdiler. Gördiler kim ol yigit kim baş kesüpdür kan döküptür Pay Püre Bigüñ sağında oturur. Bezirgânlar yorıdılar. Yigidüñ elin öpdiler. Bunlar böyle idiçek Pay Püre Bigüñ acığı tıtdı, bazirganlara aydur: Mere kavat oğlı kavatlar ata turur- iken oğul elin- mi öperler” (Ergin, 1994: 120).

Bir devlet büyüğü olarak beye karşı selamlamada kusur yapılmasına benzer bir davranış Bamsı Beyrek destanının Özbek varyantında karşımıza çıkmaktadır. Berçinay, kendisine Özbeklerden görücü geldiğini bildirmek için Alpamış'a haberciler yoluyla mektup gönderir. Ancak haberciler (ulaklar) Kongırat'a ulaştıklarında Kongırat ilinin beyi Bayböri'yi görmelerine rağmen önünde eğilip selam vermeden çadıra doğru yönelirler. Habercilerin kendisini görmelerine rağmen kurallara riayet etmeyip selam vermemeleri üzerine Bayböri sitem eder:

“Atlar, koşmaya hazır olup, doksan gece gündüz yol aldı. Ulaklar da atlarla birlikte yoruldu, Kongırat elinde Bayböri'nin sarayına ulaştı, attan inip, selam verdiler. Bunları gören Bayböri söyledi:

-‘Kim bunlar, edepsizlikle selam verdi bana.’ Ulakların başı, mektubu çıkarıp verdi. Mektubu okuyup, anladı, gelen Berçin'in habercileriymiş (Yoldaşoğlu, 2000: 90).

Bamsı Beyrek destanının Dresden nüshasında, Bamsı Beyrek tutsak olduğu kaleden kalenin tekfurunun kızının yardımıyla kurtulup ülkesine döner. Eşi ile en yakın arkadaşı Yalançoğlu Yaltaçuk'un düğünü olduğunu öğrenir. Düğün yerine kılık değiştirerek ulaşan kahraman, oradaki eğlencelere katılır. Yüzüğe ok atma yarışında başarı gösterir ve Kazan Han'ın beğenisini kazanır. Kazan Han tarafından makamına çağrılır ve onun katına çıkınca boyun eğip sağ elini kalbinin üzerine götürür. Beyrek'in elini hanın karşısında bağlaması, boyun eğmesi ve elini bağrına götürmesi yöneticisine karşı saygısını gösteren bir selamlama şeklidir. Ayrıca burada Bamsı Beyrek'in Kazan Han'ı selamlama anındaki davranışları ona olan bağlılığını göstermektedir.

“Meger güyegünüñ yüzüğüne nişan atarlar idi. Beyrek ok-ile yüzüğü urdı paraladı. Oğuz bigleri bunı göriçek el ele çaldılar gülüşdiler. Kazan Big bakup tamaşa ider-idi. Adam gönderdi. Beyregi kığırdı. Deli ozan geldi baş indürdi, bağır başdı, selam virdi” (Ergin, 1994: 143).

Devlet büyükleri, katıldıkları toplantı ve eğlencelerde kendilerine gerekli ilginin gösterilmesini isterler. Öyle ki selamlama (karşılama) sırasındaki küçük bir hata onların onurunu düşürücü ve kırıcı bir durum olduğu için gerektiği durumlarda tepkilerini çeşitli şekillerde göstermektedirler.

Bamsı Beyrek destanının Özbek varyantında; Kongırat elinde bütün beylerin davet edildiği bir sünnet düğününe Bayböri ve Baysarı Beyler de davet edilirler. Ancak davete katılanları karşılama sırasında herkese gerekli ilgi gösterilirken iki beyle hiç kimse ilgilenmez. Beyleri kimse karşılamaz, oturacakları zaman altlarına minder koyulmaz ve beylere yemeklerin artığı ikram edilir. Bu durum karşısında çok üzülen beyler davet sahiplerine durumlarını şu şekilde dile getirirler:

“Beyler: ‘Herhalde bu insanların bizim geldiğimizden haberi yok’ diye atları kendi bağlayıp, topluluğa gelip, oturdu. Beyler hoş karşılamadı; atın dizginini tutmadı, altlarına kimse minder koymadı, yemek olarak, yemeğin arta kalanı konuldu. Yapılan bu hizmeti gören beyler, önceleri hürmet gösteren adamlara şöyle söyledi: Bizler on altı soy Kongırat’ın zengini ve şahı olsak, bizler gelince, atımızı tutardınız, gönlümüzü hoş tutardınız, altımıza minder koyardınız, bu defa bizden ne kötülük gördünüz ki, bizi böyle hürmetsiz karşıladınız?” (Yoldaşoğlu, 2000: 25). Daha sonra Baysarı ve Bayböri Beyler kendilerini karşılama sırasında yapılan terbiyesizliğe tepki olarak getirdikleri hediyeyi sünnet düğünü sahibine vererek hemen oradan ayrılırlar.

Devlet yöneticilerine karşı sonsuz bir sevgi beslemenin örneğini Kırgızların Manas Destanı’nda görmekteyiz. Almambet, Kırgız ülkesinde dört tepeli gök çadıra yaklaşırken karşısına birçok dil bilen akıllı Acıbay çıkıp atının dizginini tutarak konuşmaya başlar. Acıbay, Almambet’e, hanı görünce nasıl davranması gerektiği konusunda nasihatler verir.

“Büyük olsan da alçak gönüllü ol bahadır, sözüme kulak ver. Tanrının emriyle Kırgızların mukaddes topraklarına, hanın kapısına rastladın. Böyle gaddarlık etme, halkımızın adetlerine göre davran. Hanımız nehirde kan akıtan sert tabiatlı bahadır, bizi cezalandırmasın, canımız sağ kalsın. Attan in de hürmetle hana selam ver” (Yusupov, 1995: 135).

Türk destan kahramanlarının en büyük özelliklerinden birisi hoşgörülü ve alçak gönüllü olmalarıdır. Bir ulusu temsil eden kahramanlar, ne kadar güç ve otorite sahibi olsalar da gerektiği durumlarda alçak gönüllülüklerini gösterip kendilerinden daha üstte olan hana karşı

gerekli saygıyı göstermek durumundadırlar. Manas Destanı'nda Acıbay'ın Almambet'e, hanı görünce yapması gerekenleri hatırlatması bu hususta önemlidir.

Dede Korkut Kitabı'nda yedinci destan olan Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boyunda; Kazan Han'ın veziri Yigenek, Han Kazan'dan akın dilerken onun makamına vardığı zaman dizi üzerine çökerek hanı selamlamaktadır.

“Kazılık koca dirler-idi bir kişi var-idi. Bayındır Han'un veziri-idi. Şarabın itisi başına çıktı. Kaba dizi üzerine çökti, Bayındır Han'dan akın diledi. Bayındır Han destur virdi” (Ergin, 1994: 199).

Devlet büyüğünü selamlama, sadece diz çöküp boyun eğmek gibi bedensel hareketler şeklinde olmamakta; selamlama sırasında devlet büyüğüne yönelik övgüler de bulunmaktadır. Bu iyi niyet sembolü sözler de selamlaşmada karşıdaki kişinin niyetini ortaya çıkarması açısından önemlidir. Deli Karçar, Bayındır Han'ın makamına çıktığında onu diz çökerek selamlamada ve devamında ona ömrünün uzun olması için dua ederek selamlamasını tamamlamaktadır.

“Bir gün kızuñ karadaşı Delü Karçar Bayındır Hanuñ divanına geldi, dizin çökti, aydur: Devletlü Hanuñ ‘ömri uzun olsun, Beyrek diri olsa on altı yıldan berü gelür-idi, bir yigit olsa dirisi haberin getürse çırğap çuğa altun akça virür-idim, ölüsü haberin getürene kız kardeşüm virür-idüm didi” (Ergin, 1994: 131).

Türk toplumunda başlangıçtan günümüze yöneticileri selamlamada saygı amaçlı olarak onu ayakta karşılamak, önünde diz çökmek, baş eğmek, bağır basmak gibi bedensel ifadeler yapılmaktadır. Bamsı Beyrek Destanı'nda; Kazan Han'ın önünde Bamsı Beyrek'in el bağlaması, eğilip selam vermesi ayrıca Deli Karçar'ın Bayındır Han'a divanında selam verirken diz çöküp uzun ömür dileğinde bulunması devlet büyüklerine Türk toplumunda verilen değeri selamlama eyleminde göstermesi açısından önemlidir.

2. Arkadaşlar Arasında Selamlaşma

Arkadaşlık, soyut bir kavram olup bazı insanlar için zamanla aile olgusundan öteye geçmektedir. Öyle ki insanlar zaman içerisinde ailesiyle paylaşmadıkları sırları arkadaşlarıyla paylaşırlar. Öyle zaman gelir ki arkadaşlarının tatlı bir sözü, tebessümü ve küçük bir selamı kişiyi hayata bağlar veya hayattan uzaklaştırabilir.

Bamsı Beyrek destanının Altay varyantı olan Alıp-Manaş destanında, iki arkadaşın birbirlerine selam göndermemeleri yüzünden aralarındaki arkadaşlığın sona erdiğine şahit olmaktadır. Alıp-Manaş, zindanda tutsak olduğu sırada zindana düşen kazın kanadına yazdığı

bir mektupla annesine, eşine, babasına ve kız kardeşine selam yollar. Mektupta kendisinin sağ, ancak bir zindanda tutsak olduğu bilgisi vardır. Bu durumda kahramanın babası yaşlı olduğu için onu kurtarmaya gidemeyeceğini söyler. Ailesi yeminli arkadaşı Ak-Köbön'e konuyu açmaya karar verip durumu arz ederler. Yeminli arkadaşı Ak-Köbön, ailenin isteği üzerine zorlukları geçerek kahramanın tutsak olduğu zindana ulaşır. Ancak Ak-Köbön'ün Alıp-Manaş'ın eşi Kümüjek-Aru'da gözü vardır. Ak-Köbön durumdan istifade ederek kahramanın kazın kanadına yazdığı mektupta herkese selam gönderip kendisine selam göndermemesini bahane ederek Alıp-Manaş'ı zindandan kurtarmadan ülkesine döner. Destanda olay şöyle anlatılır:

*Ulaşıp geldi Alıp-Manaş'ı görünce
Kükreyip bağırdı
Bir tonda güreledi
Baban anana selam gönderdiğinde,
Ak-Köbön'ü niye unuttun?
Erke-Koo bacına,
Kümüjek-Aru eşine
Sıcacık selamını gönderdiğinde
Yalnızca beni niye unuttun?
Onu duyan Alıp-Manaş
İki kolunu kaldırdı,
Zindandan bağırdı:
'Eyerli at yorulmuştu,
Er özüm yanlış
Beni bağışla,
Bu beladan kurtar beni?'
Fakat ak yeleli atlı
Ak-Köbön bahadır
Alıp-Manaş'a acımadı (Ergun, 1998: 165-167).*

Bireyler arasında selamlaşma çok önemli bir husustur. Yakın arkadaşımıza selam göndermemek veya selam vermemek onarılması güç durumlara neden olabilmektedir. Destanda Ak-Köbön ikiyüzlü bir kişi olup durumdan fırsat sağlamaktadır. Ancak Alıp-Manaş da yeminli arkadaşı olan Ak-Köbön'e selam göndermeyerek bu duruma fırsat vermiştir.

Türklerde, selamlaşma karşı taraftaki kişiye önem verildiğinin sembollerindedir. Belli bir içtenlik ve samimiyet taşıyan selamlaşmada barış ve samimiyet anlamları söz konusudur. Buna eş değer olarak da bir kişiye selam vermemek veya kişinin selamını almamak aradaki bağların kopmasını sembolize etmektedir. Bu yönüyle değerlendirildiğinde soyut bir kavram olan selamlaşma olgusunun bireyler arasında sembolik bir bağ olduğunu görmekteyiz.

3. Aile Bireyleri Arasında Selamlaşma

Aile, bir toplumu oluşturan en küçük yapı taşıdır. Ailenin sağlam bir yapıda olması toplumun sağlamlığının belirtisidir. Aile bireylerinin birbirlerine olan sevgisi, saygısı ve samimiyeti bunu pekiştirmektedir. Aile bireyleri birbirinden uzak düştükleri zaman aralarındaki samimiyet azalmaya başlar. Ancak uzakta olan bireylerin birbirlerine gönderdikleri bir selam bu ilişkinin kopmasını engellemektedir. Sevgi, saygı ve selamlaşmadaki yakınlık aile bireyleri arasındaki ilişkileri kuvvetlendirmektedir.

Bamsı Beyrek destanının Osmaniye varyantında, kahramanın babası odaya girince kahramanın yerinden kalkarak onu selamlaması ataya (aile büyüğüne) olan saygıyı göstermesi açısından önemlidir. İkinci bir evlilik yapan Bay Börek'in babası, bu eşinin yalandan hastalığına inanır. Kahramanın babası yardım almak için Bay Börek'in yanına gider. Amacı; Bay Börek'in atını kesip ciğerini hasta olan eşine yedirmektir. Kahraman, babasının yanına geldiğini görünce hemen ayağa fırlar ve hürmet gösterip babasını selamlar. Çünkü Türk töresinde aile büyüğü evin reisi olduğu için ona karşı sonsuz hürmet vardır. Baba gelmeden yemeğe başlanmaz, o konuşurken kimse konuşmaz ve aile büyüğünün sözü bitinceye kadar dinlenir; karşısında bacak bacak üzerine atılmaz, o sofradan kalkmadan zorunlu olmadığı sürece hiç kimse kalkmaz. O, eve veya bir topluluğa geldiği zaman topluluktaki küçükler ayağa kalkıp onu selamlamaktadır. Aynı zamanda aile büyüğü bir yolculuğa çıkacağına aile bireyleri bir araya gelerek onu selamlayıp göndermektedirler.

Şimdi ahşam padişah, vezirleri, gumandanları, geldiler Bay Börek'in yanna.

- 'Bay Börek!'

- 'Buyur baba!' dedi. Hemen ayağa galktı, elini öptü.

- 'Oğlum, senden bi ricamız var, bi isteğimiz var.'

- 'Buyur baba. Emrin başüstüne.'

- 'İşte biliyosun analığın hasta.'

- 'Biliyom.'

- 'Hiç iy olmuyo.'

- 'Ee?'

-‘Bir doktor bulduk. O, iy edecek oluyor. Eğer iy etmessem kellemi kesin,’ diyor (Kaybal, 1999: 105-148).

Bamsı Beyrek destanının Kazak varyantında; Alpamış, zindandan kurtulup ülkesine dönünce ilk yaptığı iş aile bireylerini görüp hasret gidermek olmuştur. Sırasıyla önce babasının yanına gider. Babasına selam verdiği anda babasının sevinçten aklı başından gider.

“Kısaca, tam o sırada Alpamış develerin arasından ‘Esselamiün aleyküm, baba!’ diye çıkıp geldi, o zaman Baybörü’nün aklı gitti, dikkatli bakınca, kafasından şapkası uçup gitti, sopası yere düştü. O zaman Baybörü'nün korktuğunu fark edip, gönlü yerine gelsin diye Alpamış anlamlı bir söz dedi” (Üçüncü, 2006: 121).

Bir aile, başlangıçta karı-kocadan oluşur. Daha sonra dünyaya gelen çocuklar aileyi taçlandırır. Karı-koca arasındaki ilişki ne kadar sağlam olursa aile o kadar güçlü olacaktır. Bir yolcuğa çıkan kişinin aklında şüphesiz ki gurbette bıraktığı eşi olacaktır. Öyle ki Bamsı Beyrek destanının Altay varyantında, Alıp-Manaş zindanda tutsakken ilk olarak eşine ve daha sonra aile bireylerine selam yollamaktadır. Burada selamlaşma bir haberleşme türüdür.

Selam söylesen, oy kazım,

Elden aldığım eşime,

Gümüş saçlı güzele

Kümüjek-Aru güzele

Güneşten de sıcak selam söyle (Ergun, 1998: 153).

Altayların Alıp-Manaş destanında, zindanda tutsak olan Alıp-Manaş, zindana düşen kazım kanadına, zindanda tutsak olduğunu yazdıktan sonra kaza eşine selam söylemesini tembihlediği görülmektedir. Anadolu sahasında ise sevgililer arasındaki iletişimi turnalar üstlenmiştir.

Kahraman, gurbetteyken eşini, eşi de kahramanı düşünmektedir. Eşini özleyen ve eşinden haber alamayan sevgili, haber alamadığı eşine turnalar aracılığıyla selam yollamaktadır. Türk kültüründe önemli özellikleri olan turnalar, sevgililer arasında iletişim ve haberleşmeyi sağlayan haberci kuşlardır. Bamsı Beyrek destanının yazma kaynaklarından olan Türk Dil Kurumundaki nüshasında Gül-Aferide Banu uzun yıllar haber alamadığı eşine turnalar aracılığıyla selam yollamaktadır.

Bâri, efendim Beg Beyrek Şehzâdeme bir selâm tahrîr edip göndereyim, deyip, bu beyti kendüye hasb-i hâl edip söyledi. Beyt-i Bânû:

Gökyüzünde uçan telli turnalar

*Yârime var selâm eyle
 Hañçerim tîğın yere kakmadan
 Sular gibi çağlayıp kanım akmadan
 Benim beyazlenim eller koçmadan
 Turnalar yârime var selâm eyle.*

*Gül bahçesine vardı diyesin
 Ecel şarabından içdi diyesin
 Yar yolunda şehid oldu diyesin
 Turnalar, yârime var selam, eyle (Alptekin, 2016: 519).*

Aşk konulu halk hikâyelerinde kahraman ve gurbetteki sevgilisi arasında iletişimi sağlayan unsurların başında turnalar gelmektedir. Gökyüzünde uçan turnaları gören âşık veya sevgili gurbetteki yârine turnalar aracılığıyla selam yollamaktadır. Birçok halk hikâyesi ve türkü de sevgiliye turnalar vasıtasıyla selam gönderildiğini görmekteyiz. Konuya örnek olması açısından Musa Eroğlu'nun derlediği, Mut yöresine ait “Telli Turnam” türküsünden bir dörtlük vermek istiyoruz.

*Telli turnam selam götür
 Sevgilimin diyarına
 Üzülmesin ağlamasın,
 Belki gelirim yarına (Aytaş 2003: ?)*

Diğer selamlaşma türlerine göre aile bireyleri arasındaki selamlaşmada daha fazla samimiyet olduğunu görmekteyiz. Varyantlarda gördüğümüz; babasının içeriye girince kahramanın ayağa fırlaması, gurbetten dönen kahramanın babasına selam verince babasının mutluluktan aklını oynatacak seviyeye gelmesi, sevgililer ayrı olsa bile çeşitli vasıtalarla birbirlerine selam göndermeleri aile bireylerinin selamlaşma sırasındaki sözlerindeki heyecan dozu bunu ortaya koymasından önemlidir.

4. Sıradan İnsanlarla Selamlaşma

Günlük yaşamda yol üzerinde karşılaştığımız sıradan insanlar ile selamlaşmanın bile bazı adetleri vardır. Eğer karşımızdaki kişiyle konuşmak zorunda kalırsak küçük olan kişi büyük olan kişiye selam verdikten sonra kendini tanıtır. Kimdir, nedir, ne iş yapar? gibi kısa bir tanıtım olmalıdır. Selamlaşma sayesinde kişiler az da olsa birbirlerini tanıma fırsatı bulmaktadırlar.

Bamsı Beyrek destanının Konya varyantı olan Bey Beyrek hikâyesinde; kahraman, ülkesine döndüğünde yolda karşılaştığı bekçinin selamını almayıp kendisinden kaçması üzerine bekçiye; “Kaçma kardeşim kaçma, biz de Allah’ın kuluyuz; niye kaçan?” der. Anadolu’da bugün hâlâ yolda karşılaşılan bir kişiye selam verilmediğinde “Allah’ın selamını esirgemek” selam verilip alınmadığında ise “Allah’ın selamını almamak” deyimleri kullanılır.

...Attan inip şehrin kıyısına gidiyor. Şehrin kıyısında da bostan varmış. Atı oraya salıyor. Bostan bekçisi bunu görünce:

- ‘Ne len bu, yamyam mı ne?’ diyor. Aklı çıkıyor; kaçmaya başlıyor. Bey Beyrek:

- ‘Kaçma kardeşim kaçma, biz de Allah’ın kuluyuz; niye kaçan?’ der. Bekçi nerdeyse donunun içini dolduracak. Bey Beyrek’e geliyor. Merhaba, hoş beşten sonra şehrin içinden davul sesleri gelmeye başlıyor. Bey Beyrek:

- ‘Bu da ne?’ diyor. Bekçi:

- ‘Efendim, buranın Kel Vezir diye bir veziri var. Onun oğlu Akkavak Kızı’nu alıyor da onun düğünü var.’ [diyor] (Sakaoğlu, 1998: 391).

Hikâyede, Bey Beyrek’i görünce çobanın kaçması sonucunda Bey Beyrek çobana seslenerek onu durdurur ve kendisinden kaçmamasını ister. Ardından kendi aralarında selamlaştıktan sonra belli bir samimiyet oluşur ve sohbet ederler. Beyrek’in burada tepki göstermesinin sebebi, çobana selam vermesine karşın çobanın görmezden gelip kaçmasıdır. Verilen selamın alınmaması Türk toplumunda hoş karşılanmayan bir davranış olduğu için Kırgızların Manas Destanı’nda da konuya değinilmiştir.

Cakıp Han belli bir süre kendinden haber almadığı Manas ve yedi yiğidini aramaya giderken yolda Kuru Geçit’e geldiğinde karşısına gök demirden zırh giyinmiş elinde mızrak tutan, beline kılıç kuşanmış, omzuna tüfek asmış bir sürü asker çıkıp Cakıp Han’ı sıkıştırır. Ondan kendilerini Manas’a götürmelerini isterler. Bu durumda Cakıp Han onların samimiyetine güvenmez ve aralarında bir diyalog geçer. Bu diyalogda Cakıp Han Türk kültüründe selamlaşma geleneğini kısaca özetler.

Bunların dost olmadığını sezen Cakıp şaşalamadan onlara sordu:

- ‘Âdetimize göre büyüklere selam verilir, adı, sanı söylenir. Bu âdeti bilmiyorsunuz, nerelisiniz?’

- ‘Konuşma, ihtiyar. Önce sen kendini anlat?’ diye askerler onu kuşattılar (Yusupov, 1995: 53-54).

Bamsı Beyrek destanının Özbek varyantında; Alpamış, Berçin’in mektubu üzerine Çılbır Çölü’ne doğru giderken Baysarı’nın koyun sürüsüne rastlar. Koyunları güden çobanların

başında başçoban Kel Keykubat vardır. Alpamış onu görünce selam vererek yolda bir hayvancıya rastlayıp rastlamadıklarını sorar. Alpamış ile Keykubat arasındaki selamlaşma onları birbirine yakınlaştırdığı için Alpamış kolayca ona öğrenmek istediği her şeyi sorabilmiştir. Çünkü selamlaşma sözleri içerisinde bir samimiyet ve dostluk havası vardır. Özellikle kişi, selamlaşma anında kullandığı jest ve mimikleriyle bunu ifade ederek barışçı bir yaklaşım sergilediğini gösterebilmektedir.

*Esselamü Aleyküm, çöldeki çobanlar,
Üstüne giydikleri eski gömlekler,
Doya doya yiyip içip yatanlar,
Bu araya bir hayvancı geldi mi?
Bir Allah'a ulaşır onun inlemesi,
Kırk bine kadar sürdüğü sürüsü,
Oradaydı Kongırat ilinin hâkimi,
Buralara bir hayvancı geldi mi?
Gamlı kulun düşündüğü bir şey var,
Zenginin gürültülü düğünü var (Yoldaşoğlu, 2000: 118).*

Bamsı Beyrek destanı ve varyantlarından yola çıkarak selamlaşmanın Türk toplumunda önemli bir iletişim aracı olduğunu söyleyebiliriz. Hiç tanımadığımız biriyle selamlaşarak kurulan iletişim sayesinde kalıcı dostluklar kurulmakta, kişiler kendini kolayca ifade edebilmekte ve kişiler ve gruplar arasında bir samimiyet ortaya çıkmaktadır. Aynı zamanda verilen bir selamın alınmamasının karşı taraftaki kişi için küçük düşürücü bir durum olduğunu metinlerdeki örneklerden anlamaktayız.

5. Yiğitlerin Selamlaşması

Türk toplumunda, kişinin belli bir değer kazanması için yiğitlik göstermesi gereklidir. Yiğitlik göstererek toplum nazarında değer kazanan kişi, artık selam veren kişi durumundan selam verilen durumuna geçmiştir. Bunun yanında yiğit kişi, erdem sahibi olduğu için bu özelliğini selamlamasına da yansıtılmaktadır.

Dede Korkut Kitabı'nda; Dirse Han'ın oğlu, Bayırdır Han'ın boğasını öldürüp yiğitlik gösterince Dedem Korkut gelerek çocuğa ad verir. Bu arada Dedem Korkut, Dirse Han'a oğlunun yiğitlik gösterdiğinden dolayı artık erdemli hale geldiğini söyler (Ergin 1994: 82). Bu yönüyle yiğitlik ve erdemli olmanın ortaklık ifade ettiğini söyleyebiliriz.

Bamsı Beyrek destanının Bayburt varyantında; Bay Böyrek'in babası ülkenin padişahı olmasına rağmen meclisten içeriye kale fetheden bir kahraman girince ayağa kalkarak onu

selamlamaktadır. Bu durumun farkına varan Bay Böyrek, yiğitlik gösterip toplumdaki değerinin artması için kale fethetmeye karar verir.

Bay Böyrek 15 yaşına gelmiş. Bir gün babasının yanındayken, bir adam içeri girmiş.

Bay Böyrek:

- 'Baba! Sen kimseyi ayağa kalkarak karşılamazsın. Bu zatın hususiyeti ne?'

- 'Oğlum bu zat kale fethetmiştir.'

Bay Böyrek:

- 'Öyleyse ben de kale fethedeceğim.'

Padişah, bin dereden su getirmiş, kale zaptetmenin zorluğunu, savaşın çetinliğini anlatmış. Oğlunu caydıramamış. Ak Kavak padişahının kızıyla nişanlanmış, yine fikrinden döndürememiş (Kızıltuğ, 1997: 15-16).

İki kahraman bir araya geldiğinde şüphesiz birbirlerine güç gösterilerini yapacaklardır. Bu dostane bir selamlaşmadır. Yiğitlerin selamlaşması; onların oturması, kalkması, konuşması vb. gibi normal insanlardan farklı olmalıdır. Bamsı Beyrek destanının Özbek varyantında; Alpamış ile sonraki dönemlerde onun en yakın arkadaşı ve yardımcısı olacak Karacan'ın ilk karşılaşmalarında bu selamlaşmanın örneğini görmekteyiz. Bu selamlaşmada bir nev'i aba altından sopa gösterme amacı vardır.

...Atını eyerleyip, tepeden inmeye başladı. Karacan, adamlarına emretti. Dostumla görüşün, dedi. Hizmetkârlar nazik olur, isteksizce tokalaştı, elleri birbirine yapıştı. Alpamış 'nasılsın' deyip ellerini sıkıca tuttu, adamları elleri ezildi. Karacan ile Alpamış kollarını açtı, ikisi sevgiyle kucaklaştı.

Alpamış:

- 'Nasılsın dostum iyi misin?' diye ellerini sıkı: Karacan'ın yedi kaburgası kırıldı, Karacan yuvarlandı kaldı. Alpamış:

- 'Ne oldu dostum?' diye sordu: Karacan sır vermeyip:

- 'Çocukken sara hastalığım vardı. O hastalık şimdi tekrar başladı.' dedi. Alpamış söyledi:

- 'Çaresi olan bir hastalıksa, iyileştirelim.' Karacan söyledi:

- 'Doğrusunu söyle, bu selamlaşma mı, yoksa vuruşma mı?' Alpamış söyledi:

- 'Ne yaptım ki, vuruşalım, seninle selamlaşmak niyetindeydim.' Karacan:

- 'Selamlaşman buysa, vuruşman nasıl?' deyip bir söz söyledi... (Yoldaşoğlu, 2000: 131).

Yiğitler selamlaşma sırasında kendi aralarında birbirlerine gösterdiği nezaketi ve erdemi normal insanlara da gösterdikleri durumlarda halk tarafından çok sevilmetedirler. Altay

destanlarından Er Samır'da; Er Samır kardeşi Katan Mergen'i bulmak için yola çıktığında yol üzerinde bir yurda ulaşır. Orada bir yaşlı kadının evine girer ve yaşlı kadınla kibirlenmeden onunla selamlaşır:

*Er Samır bahadır kişi
İnip ateş başına oturarak,
Kibirlenmeden selamlaştı,
Halini hatırını sordu (Dilek, 2002: 93).*

Er Samır, güçlü kuvvetli bir yiğit olmasına rağmen yaşlı kadına içten yaklaşır, yaşlı kadına karşı kibir göstermemesi onun erdemli birisi olduğunu göstermektedir. Er Samır'ın içten davranışı üzerine yaşlı kadın kahramanın sorduğu bütün soruların cevabını söyler.

Selâmlaşma için kullanılan sözler toplumda cinsiyete, yaşa, dine ve makama göre farklılıklar göstermektedir. Dresden nüshasında Banı Çiçek'in ağabeyi Deli Karçar, tavır ve davranışlarından dolayı Oğuzlar arasında *Deli* lakabını almıştır. Öyle ki Deli Karçar'dan korktukları için kız kardeşi Banı Çiçek'i istemeye hiç kimse teşebbüs edememektedir. Oğuzların bilgisi, Dede Korkut, bu işe girişip Deli Karçar'ın makamına vardığı zaman onu diz çökerek selamlar. Burada onun yiğitliğine karşı bir saygı söz konusudur.

...Meğer sultanum, Delü Karçar dahı ağ ban ivini ağ otağını kara yirüñ üzerine kurdurmuş-idi, yoldaşları ile buta atup oturu-idi. Dedem Korkut öteden berü geldi. Baş indürdi, bağır başdı, ağız dilden görkli selam virdi. Delü Karçar ağzın köpüklendürdi, Dede Korkuduñ yüzine bakdı, aydur:

- 'Aleyke's-selam ay 'ameli azmış fi'li dönmiş kâdir Allah ağ alına kada yazmış, ayaklılar buraya geldiği yok, ağızlılar bu şuyumdan içdüğü yok saña noldı, 'amelüñ-mi azdı, fi'lüñ-mü döndi, ecelüñ-mi geldi, bu aralarda neylersin?' didi (Ergin,1994: 125).

Destanda Deli Karçar ne kadar *Deli* lakabıyla anılsa da bu *deli* ifadesi onun yiğitliğinin sembolüdür. Muharrem Ergin, *deli* kelimesini; *delü deli*, *deli dolu*, *yaman*, *cesur* (Ergin, 2009: 80) şeklinde izah etmektedir. Deli Karçar kendi makamına gelen Dede Korkut'un verdiği selamı aynı esenlikte kabul ederek karşısındaki kişiye verdiği değeri göstermektedir.

Türk toplumunda yiğitlik gösteren kişiler toplum gözünde önemlidirler. Bütün yaş grubu tarafından kendilerine değer verilip hürmet gösterilir. Yiğit olan kişinin kendisine verilen değer, saygı ve selama aynı şekilde cevap vermesi onun erdemli olduğunu gösterir. Bamsı Beyrek destanı ve benzer destanlarda yiğit olan kişi, sergilediği hoşgörü ve samimiyetin karşılığını en iyi şekilde aldığı görülmektedir.

6. Olağanüstü Varlık ve Kavramlarla Selamlaşma

6.1. Dini Niteliğe Sahip İnsanlarla Selamlaşma

Türk toplumunda birçok selamlaşma türü vardır. Bunlar, toplum tabakasındaki kişilerin durumuna göre değişmektedir. Dini grup ve yaşlı insanlar arasında daha çok dini tarzda selamlaşmalar söz konusudur. Özellikle *selâmünaleyküm*, *esselammün aleyküm*, *Allah'ın selâmı üzerine olsun* cevap olarak da yine dini mahiyette *aleyküm selâm*, *esselamün aleykim* ve *berekatü* gibi dinsel selamlama sözleri kullanılır.

Çocuksuzluk motifi üzerine kurulu halk hikâyesi ve destanlarda çocuğu olmayan padişah ve veziri tebdil-i kıyafet olup gurbete giderken yolda derviş ile selamlaşırlar. Genellikle ilk selamı derviş verir:

-*Selâmünaleyküm padişahım.*

Padişah ve veziri de:

-*Aleykümselam, Derviş Baba.* diyerek onun selamını alırlar. Burada dervişin verdiği selam sonucunda iki taraf arasında kısa bir sürede iletişim kurulur. Sonra derviş onlara kim olduklarını, padişahın derdinin ne olduğunu ve derdinin çaresini söyler. Burada küçük bir selamın bireyler arasında nasıl bir samimiyete vesile olduğunu görmekteyiz. Bamsı Beyrek destanının Konya varyantında bu selamlaşmaya şu şekilde şahit olmaktadır:

...Abdestlerini almışlar, namaz kılarlarken oradan senede bir defa geçen Kırk Dervişlerin geçme günüyümüş. Padişah namazını kılıp sağa selâm vermiş; sola selâm vermiş. Soluna bakınca meşin sarıklı Derviş Baba'yı görmüş.

-*'Selâmünaleyküm padişahım.'* demiş.

-*'Aleykümselam Derviş Baba... Sen nerden bildin benim padişah olduğumu? İniformam yok, bir alâmetim yok; sen nerden bildin padişah olduğumu?'*

Derviş Baba gülmüş:

-*'Eh padişahım, biz sizin padişahlığınızı bilmezsek bu mertebeye gelebilir miyiz?'* demiş.

-*'Madem padişah olduğumu bildin, derdimi de bilirsindir.'* demiş.

-*'Elbette padişahım.'* demiş.

-*'Nedir derdim?'*

-*'Dünyada evlâdın olmamış, derdin budur padişahım.'* demiş.

-*'Aman! Derviş Baba, derdimi bildin, dermanı da bilirsin.'* demiş.

-*'Elbette...'* demiş (Sakaoğlu, 1998: 373-374).

Konya varyantında; derdine çare aramak için gurbete çıkan padişah, derdinin dermanını yolda karşılaştığı dervişle selamlaşması sonucunda bulmuştur. Farklı grupların insanları bir selamlaşma sayesinde aynı dereceye inmiş ve kendilerini birbirlerine anlatabilme fırsatı bulmuşlardır.

Bamsı Beyrek destanının başka bir varyantı olan Kilis varyantında da kahramanın sevdiği kızın resmini görüp âşık olması, kahramana saz çalma yeteneğinin verilmesi de mağarada gördüğü dervişlere selam verip onlarla konuşmasıyla başlamaktadır. Burada da dini mahiyette bir selamlaşmanın varlığını görmekteyiz:

...Bunun arkası sıra sürdü Benli Boz'u. Oku atıp öldürmeye de kıymıyo, daim diri dutum deyî kemen atıyo, kemend atıyo, kemenden çıkıyo.

- 'Ya Allah Allah... Benim kemendimden heçbir av gurtulmazdı, bu nasî olur?' dedi. Deha deha getdi, bir mağaraya girdi. Mağaraya, dışarı atı bağladı içeri girdikene, üç tene sakkallı adam var.

- 'Selami aleykim, dedeler!' dedi. 'Bura benim bir avım geldi, görmediniz mi?'

- 'Oğlum, biz görmedik. Bizden yokarda beş gardaşımız daha var. Hele ora çık, belki onnarın haberi olur.' dediler. Yokarı çıkdıkına beş dene sakkallı oturuyo. Duvarı bir resim asılıkına, anca o gadar olur. Oğlan resmi görü görmez âşık oldu.

- 'Ne geziyon Bey Böyrek?' dediler.

- 'Size telden mi söyleyeyin, dilden mi söyleyeyin?' dedi.

- 'Telden söyle de diineyek.' dediler. O zaman Bey Böyrek eline saz kimi bir şey alır, saz değilse de işde, elinde değnek mi var, kamçısı mı var, neyi varsa eline alır. Orda söyler... (Erol, 2006: ?).

Kilis varyantında gördüğümüz pirlere selamlaşmanın benzer bir olay örgüsünü Manas destanında da görmekteyiz:

...Kurt kaçıp gitmekte idi. Manas akan kanı izinden onu takip etti. Kurt kayanın önündeki kara mağaraya girip saklandı. Manas da onun izinde mağaraya girdi. Manas mağaraya girince gördüklerine inanamadı, köşede iri yarı, şık elbise giyen kırk kişi sırayla oturmuştu. Kanatlı atları vardı; gönülleri açık, yüzleri nurluydu. Onların yanında Oşpur'un aksak kuzusu meleyip duruyordu. Büyüklerden çekinen Manas onlara selam verdi:

- 'Ağalar, kuzuyu kapan kurdu gördünüz mü?' dedi.

- 'Gördük.' dediler. Oturanlar birbirlerine bakarak gülümsediler. 'O kurt İşte biziz. Biz kırklarız.' Manas'ın onlara pek inanmadığını gören kırklardan biri bir anda kurt şekline girdi. Manas da böylece inandı.

- 'Biz kırklar senin yoldaşlarız.' dedi oturanların büyüğü, 'Ne zaman zorda kalırsan biz hemen yardımına koşarız.' Sana söz (Yusupov, 1995: 29).

Yine Kilis varyantında, kahraman ülkesine dönerken atının çok yorgun olduğunu görür ve bu durumda dua ederek Hızır'dan yardım ister. Hızır geldiğinde kahramana selam vererek derdinin ne olduğunu sorar (Erol, 2006: ?).

Varyantlarda da görüldüğü gibi kahramana sıkıntılı anında ortaya çıkarak ona yardım eden Hızır veya ruhani güce sahip kişiler daima kılık değiştirerek ortaya çıkmaktadırlar. Hızır genellikle, yaşlı veya dilenci kılığında görülür. Bu şekilde ortaya çıkmalarının sebebi karşısındaki insanı belli bir sınava tabi tutmaktır.

Bamsı Beyrek destanı ve varyantlarında selamlaşmanın farklı gruplar ve insanlar arasında iletişim sağlamada önemli bir unsur olduğunu görmekteyiz. Hızır, derviş ile padişah farklı grupların insanları olmalarına rağmen bu kişiler arasında yakınlaşmayı selamlaşma sağlamaktadır. Karşı taraftaki kişiye içtenlikle verilen bir selamın bütün grupların ortak paydada toplanmasına vesile olduğunu metinlerdeki örneklerden görmekteyiz.

6.2. Hayvanlarla Selamlaşma

Destan ve kahramanlık konulu halk hikâyelerinde Hızır'dan sonra kahramanın en büyük yardımcısı kahramanın atıdır. At; kahramana yol gösterir ve onu kötülüklerden korur. Kahraman da atını kendi öz kardeşinden ayrı tutmaz ve gerektiğinde ona daha fazla değer verir. Dresden nüshasında kahraman on altı yıl tutsak kaldıktan sonra tekfurun kızının yardımıyla zindandan kurtulup hisardan aşağı inince aşağıda kendini bekleyen atını görür. At, kahramanı görünce çok sevinir ve sevincini iki ayağının üzerine şaha kalkarak onu selamlayarak ifade eder.

Kız dağı urğan getirüp Beyregi hişardan aşağı şalundurdi. Beyrek aşağı bakdı, kendüzin yir yüzinde gördi. Allah'a şükr eyledi, yola düşdi. Giderek kâfirüñ ılkısına geldi. Bir at bulur-isem tutayım bineyim didi. Bakdı gördi kendünüñ deñiz kulunu Boz Aygır bunda otlanup turur. Boz Aygır dağı Beyregi görüp tanıdı, iki ayağınuñ üzerine tırdı kişnedi. Beyrek dağı bunu ögmiş görelüm hanum niçe ögmiş... (Ergin, 1994: 136).

Bamsı Beyrek destanının Özbek varyantında; destanında kahramanı selamlayan bu kez at değil bir ejderhadır. Alpamiş'in en yakın arkadaşı Karacan onun için birçok zorlu yarışa katılır. Bu zor yarışlardan bir tanesi Zil Dağı'na at ile ulaşmaktır. Ancak bu dağda yaşayan bir ejderha vardır ve gelenlere geçit vermemektedir. Kahramanın sıkıntılı anda olduğunu gören pir onun imdadına yetişerek Karacan'ın bünyesini kaplar ve ejderhaya Karacan, pir olarak görünür. Piri gören ejderha Karacan'a selam verir.

*Karacan Bey şöyle bir baktı,
 Orada yatan ejderhayı gördü,
 Atın dizginini çekip durdu,
 Ejderha da Karacan'ı gördü,
 Karacan'a ejderha selam verdi.
 Şairin sözü bu kadar yalan olur mu?
 Ejderha insana selam verir mi?
 Altında bindiği Bayçibar'dı
 Binenlere zaman kutbi idi,
 Dizgininde ruhlar pirlere vardı,
 Ejderha, pire selam vermişti.
 Cefalara düştü tende can,
 Bu gönlümde Rabbim bana yardım et,
 Ejderhayı geçip gitti Karacan (Yoldaşoğlu, 2000: 166).*

Hayvanlar belirli oranda hissiyatı olan varlıklardır. Özellikle köpek, at, deve ve yunus balığı gibi hayvanlar halk arasında bu özellikleriyle bilinmektedir. Hayvanlar birbirleriyle karşılaştıklarında kendi aralarında belirli hareketler ve sesler çıkartarak selamlaşmayı sağlarlar. Aynı şekilde sahibini gören hayvanın değişik hareketler sergilemesi de bir tür selamlamadır. Bamsı Beyrek'in atı Bengi Boz'un iki ayağı üzerine kalkması buna güzel bir örnek teşkil etmektedir.

6.3. Mezarlık Selamlama

İslamiyet'le bazı konularda benzerlik gösteren eski Türk inanç sistemi Şamanizm'de ve İslamiyet'te ölümden sonraki hayatın varlığı düşüncesi benzerlik göstermektedir. Bu nedenle bu konuyla ilgili çeşitli inanışlar ilk dönemlerden beri halen devam etmektedir. “Ölümden sonra da hayatın devam ettiği inancı, ölen kişilerin yaşadıkları bir dünyanın olduğu inancını da beraberinde getirmiştir. Ölümlerin eğleştikleri yerler olarak ilk önce gömüldükleri yerler yani mezarlıklar düşünülmüş[tür].” (Çıblak, 2002: 605). Bu nedenle ölen kişilerin yeni yaşam yeri olarak mezarlıklar düşünüldüğünden bazı bölgelerimizde mezar ziyaretine giden kişiler mezarlığın kapısından içeriye girerken “Esselamün aleyküm ya kabir ehli.” diyerek orada yaşadığını düşündüğü kişileri selamlamaktadır.

Özbek varyantında Alpamış, Kalmak iline doğru yaklaşınca akşam olmak üzeredir ve kalacak yer sıkıntısı vardır. Akşam karanlığında ilerlerken bir ışık geldiğini görür. Işık yaklaşınca bu karartının eski bir mezardan geldiğini fark eder. Sonra kendi kendine “Geç kalan adam mezarda yatar.” deneni inanç var, diyerek ışığın geldiği yere yaklaşır ve oradakilere

seslenir. Burası ruhların yeridir. “Esselem ü Aleyküm ey mezar ehli” der ve yatmak için yer ister. O ışıktan çıkan kişi “Burada atınıza yer var, size yer yok.” der. Alpamış “ Bunun bana faydası yok.” der. Oradan bir başka kişi çıkar ve “Gelin ikinize de yer var.” der.

*Beni bilsen Kongıratların ağasıyım,
Başımda vardır altın süs,
Yaz olunca otlagım Amu kenarı,
Ben Baysin-Kongırat hâkimiyim,
Esselamü Aleyküm ey mezar ehli,
Bir gecelik yer istiyorum sizden.
Havadaki ervah, gökte melekler,
Bir gecelik yer istiyorum sizden.
Atımın bedeninde ter var mı?
Devletimin yüreğinde keder var mı?
Bir gece kalacak yer var mı?
Yoruldu altımda uyan at,
Kendi yurdumda ben de oldum velinimet,
Soruyorum size mezarda yatanlar,
Yatsam ben bir gece sağ salim (Yoldaşoğlu, 2000: 111).*

Mezar veya mezarlıkla ilgili inanışlar günümüzde Anadolu’da devam eden geleneklerdendir. Anadolu'nun birçok yerinde ölümden sonra yaşamın devam ettiği düşüncesinden ötürü bayram gibi özel günlerde kabir ziyaretine gidilmekte, mezar temizliği yapılmakta, mezarın üzerine şeker gibi yiyecekler bırakılmakta, mezardan herhangi bir eşya alınmamakta, mezardaki hayvanlar öldürülmemektedir. Aynı zamanda arabayla mezar yanından geçerken teyp, radyo gibi müzik çalarlar kapatılmamaktadır. Mezara gidildiği zamanda normal insanlar gibi ölmüş kişileri de selamlama geleneği devam etmektedir.

6.4. Ateş Selamlama

Türk dünyasının çeşitli yerlerinde gelinin erkek evine gelmesiyle ilgili çeşitli uygulamalar vardır. Bu uygulamalardan birisi de düğünden sonra gelinin eve gelince ateşe yağ atıp onu selamlamasıdır. Yakut, Çuvaş, Hakas, Kırgız, Kazak ve Özbek Türklerinde bu gelenek canlı şekilde devam etmektedir (Kumartaşlıoğlu, 2012: 359-363).

Tarihi seyir içerisinde Anadolu’da İslamiyet’in de etkisiyle ateşe yağ atıp ateşi selamlama geleneği unutulmuştur. Bamsı Beyrek destanının Özbek varyantında, Berçin için düzenlenen düğünde ortaya yakılan bir ateşi selamlama âdeti tasvir edilmektedir:

Özbek'in âdeti böyle imiş:
 Kadınların hepsi toplandı,
 Dokuz tabak âdetini yaptı,
 Damadın yanına böyle gitti
 Götürdüğü yemeği güvey adamlar yeyip,
 Tabağına altın-para koydu,
 Kadınlar bununla mutlu oldu,
 Birçok para burada aldılar,
 Ortaya ateş yakıp kızlar durdu,
 Selam verip güveyi getirirler
 O zaman eve yakınlaştı!
 Evin içinde el büyükleri durur,
 Güzel kızlarının hepsi yığıldılar,
 Berçinay'ı ortaya aldılar,
 Eski adet böyle olurmuş (Yoldaşoğlu, 2000: 200).

Gelinin eve gelirken ateş selamlama geleneğini Kırgızların Manas destanında da görmekteyiz. Manas Destanı'nda Ak-Saykal gelin, nikâhlandıktan sonra evine gelince ateşe selam vermiştir. “Ak-Saykal eve girdi, eğilip (enkeyip) selam kıldı, ateşe (otko) gelip Ak-Saykal, ateşe (otko) selam kıldı!” (Ögel, 1995: 511).

Türk kültüründe, ateş veya ocak selamlama sadece yeni gelinlerin evlere gelmeleri sırasında uygulanan bir yöntem değildir. Türk kültüründe önemli bir iye olan ateş iyesini memnun etmek, onun rızasını kazanmak için de değişik zamanlarda ateşi selamlama söz konusudur.

Yakutlarda, ava çıkan kişi orman ruhunun rızasını kazanmak için ateşe yağ döktükten sonra dizlerinin üzerine çökerek elinin kalbinin üzerine götürür ve ateşi selamlar (Hoppal, 2001: 214). Avcının ateşe yağ atmasının temelinde orman iyesini memnun etmek vardır. Ancak bu eylemi gerçekleştirirken diz üzerine çökerek ateşi selamlaması önemli bir husustur. Avcının ateş karşısında diz çöküp onu selamlaması Türk kültüründe ateşe verilen değer başka bir göstergesidir.

Türkler, Gök tanrı inancının yaygın olduğu dönemlerde yer, toprak, su, ateş gibi iyelerin koruyucu ruhu olduğuna inanıyorlardı. Bu yüzden bu iyelerin hoşgörüsünü ve yardımını kazanmak için onlara selam veriyorlardı. Bu inanışlardan birisi de ateş çevresinde gerçekleşmektedir. Bamsı Beyrek destanı ve varyantlarında ateş selamlamayla ilgili inanışın Özbek (doğu) varyantında olmasına karşın Anadolu (batı) varyantlarında olmaması tarihi süreç

içerisinde komşu olunan milletlerin kültürlerinin ve kabul edilen dinlerin toplumun dünya görüşünü etkilediğini göstermesi açısından önemlidir.

Sonuç

Bamsı Beyrek destanı ve varyantlarından seçtiğimiz örneklerden yola çıkarak bireyler veya gruplar arasında meydana gelen selamlaşmaların nasıl algılandığını ve ne anlama geldiğiyle ilgili şu tespitleri çıkardık:

Arapça; esenlik, rahatlık, sağlık ve mutluluk anlamına gelen selam kelimesi Türk kültüründe barış, kardeşlik ve yardımlaşma gibi anlamlar ifade etmektedir. Türk kültüründe önemli bir anlam teşkil eden selamlaşma değişik formlara girerek günümüze kadar ulaşmıştır.

Selâmlaşma anında; selamın söyleniş biçimi, selamlaşma anındaki vurgu, jest, mimik ve bireyin tavrı, karşı taraftaki kişinin selamlaşmanın mahiyetini anlamasına yardımcı olmakta ve kişi ona göre davranmaktadır.

Selamlaşma olgusu tarihin ilk dönemlerinden beri var olup ilk dönemlerde özellikle tabiatüstü güçlerden korkulduğu için onların hoşgörüsünü kazanmak amacıyla gerçekleştirilmiştir.

Türklerin İslamiyet’i kabul edilmesiyle birlikte selamlaşma da dini bir mahiyet kazanmış, selamlaşma için kullanılan kelimeler ve uygulamalar buna göre şekillenmiştir.

Türk dünyasının birçok yerinde İslamiyet’in kabul edilmesinden önceki Türk kültürüne has selamlaşma unsurları halen devam etmektedir. Bu unsurlar destanın yayıldığı coğrafyaya bağlı olarak varyantlara yansımıştır.

Selamlaşma esnasında karşı tarafımızdaki kişilere gösterdiğimiz yakınlık ve nezaket kişiler arasındaki samimiyeti ve dostluğu pekiştirmektedir.

Türk kültüründe selamlaşmada, ister Türkçe ister Arapça olsun yaş, cinsiyet, din ayrımı yapmaksızın karşımızdakilere sunulan bir saygı, sevgi ve dostluk vardır. Bu olgu dönemlere göre kendini yenileyerek varlığını sürdürmüş ve sürdürmeye devam etmektedir.

Kaynaklar

- AKSOY, Ö. A. (1993). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi
- ALPTEKİN, M. (2016). *Bamsı Beyrek Destanı Üzerinde Karşılaştırmalı Bir Araştırma (İnceleme-Metin)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ATEŞ, M. (2001). *Mitoloji ve Semboller*. İstanbul: Milenyum Yayınları.

- AYTAŞ, G. (2003). Türkülerde Turna. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, (8),?,Web: http://www.hbvdergisi.gazi.edu.tr/index_hp/TKHBVD/article/view/616/606 adresinden 03.12.2017 tarihinde alınmıştır.
- ÇIBLAK, N.(2002). Anadolu'da Ölüm Sonrası Mezarlıklar Çevresinde Oluşan İnanç ve Pratikler. *Türk Kültürü*, XL(474), 605-614.
- DİLEK, İ. (2002). *Altay Destanları I*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- DİYARBEKİRLİ, N. (2002). Eski Türklerde Kültür ve Sanat. *Türkler III*. (Ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek ve Salim Koca) Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 49-78.
- ERGİN, M. (1973). *Orhun Abideleri*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- ERGİN, M. (1994). *Dede Korkut Kitabı I (3. Baskı)*. Ankara: TDK Yayınları.
- ERGİN, M. (2009). *Dede Korkut Kitabı II*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ERGUN, M. (1998). *Altay Türklerinin Kahramanlık Destanı Alıp Manaş*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- EROL, M. (2006). *Kilis'te Derlenmiş Bir Bey Böyrek Hikâyesi*. VII. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi. Web: http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/13851_55pdf.pdf adresinden 2 Aralık 2013 tarihinde alınmıştır.
- KAYBAL, D. (1999). *Adana ve Osmaniye İllerinden Halk Edebiyatı Örnekleri*. Yayınlanmamış Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi.
- KIZILTUĞ, F. (1997). *Bir Bayburt Masalı: Bay Böyrek, Tarla*. 97(3), 15-16.
- KUMARTAŞLIOĞLU, S. (2012). *Türk Kültüründe Ocak ve Ateş Kültü*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KURAT, A. N. (2002). *Göktürk Kağanlığı, Türkler II*. (Ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek ve Salim Koca). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 49-78.
- ÖGEL, B. (1993). *Türk Mitolojisi I*. Ankara: Atatürk Tarih Kurumu Yayınları.
- ÖGEL, B. (1995). *Türk Mitolojisi II*. Ankara: Atatürk Tarih Kurumu Yayınları.
- ÖGEL, B. (2000a). *Türk Kültür Tarihine Giriş I*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- ÖGEL, B. (2000b). *Türk Kültür Tarihine Giriş IX*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- SAKAOĞLU, S. (1998). *Dede Korkut Kitabı I-II (İncelemeler-Derlemeler-Aktarmalar)*. (1. Baskı). Konya: Selçuk Üniversitesi Yaşatma ve Geliştirme Vakfı Yayınları.
- ÜÇÜNCÜ, K. (2006). *Kazak Türklerinin Kahramanlık Destanı Alpamış*. (1. Baskı). İstanbul: Töre Yayın Grubu.
- YOLDAŞOĞLU, F. (2000). *Alpamış Destanı*. (Çev. Aysu Şimşek Canpolat ve Aynur Öz). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- YUSUPOV, K. (1995). *Manas Destanı*. (Çev. Fikret Türkmen ve Alimcan İnyet). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.